

TÜSKÉS TIBOR

Konrád György és a korai Jelenkor

EMLÉKEK

Az 1952 és 1956 között eléggé rendszertelenül megjelenő pécsi „második” Dunántúl című folyóirat örökébe lépő Jelenkor első száma 1958 októberében látott napvilágot. A kéthavi megjelenést ígérő folyóirat kezdetben sorszámozva hagyta el a nyomdát, és csak 1959 áprilisában tért át a hagyományos, év, évfolyam, szám szerinti megjelölésre. Mint a folyóirat szerkesztősége mellett működő lektorátus vezetője a pécsi írók bizalmából előbb tanácsadással, majd 1959 áprilisától tevőlegesen is részt vettem a folyóirat szerkesztésében. A Baranya Megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya Megyei Bizottsága kiadásában megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat III. évfolyamának 6. számán, 1960 decemberében szerepel először a nevem megbízott, majd 1961 áprilisától kinevezett főszerkesztőként. A főszerkesztő mellett a kezdetektől a folytonosan változó összetételű szerkesztőbizottság tevékenykedett. A folyóirat életében jelentős változás 1963 januárjában következett be, ekkor vált a Jelenkor havonta megjelenő folyóirattá. Ebben az időben a Dunántúlon a Jelenkor volt az egyetlen havonta megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat.

Szerkesztői elképzeléseimet és elveimet majd a folyóirat működésének öt éves jubileumán, a Jelenkor 1963. évi októberi számában fogalmazom meg *A szerkesztő hivatása* címmel. A huszadik századi magyar irodalmi hagyományokból mindenekelőtt az Osvát Ernő szerkesztette Nyugatot tekintetem mintának, a helyi, pécsi irodalmi múltból pedig a Várkonyi Nándor szerkesztette Sorsunk és a Szántó Tibor szerkesztette „második” Dunántúl szabott mértéket. A Jelenkort korszerű, „modern”, az újszerű kísérletekre nyitott, ugyanakkor a helyi értékeket fölkaroló, Pécssett szerkesztett, de az egyetemes magyar irodalom érdekét szolgáló folyóiratként kívántam szerkeszteni. Ebben a törekvésben mind a Pécssett élő, mind a városból és a Dunántúlról elszármazott írókra támaszkodni kívántam. Munkatársak toborzásában és új, értékes kéziratok szerzésében legfőbb segítóm a nálam egy esztendővel idősebb és ugyancsak Somogyból elszármazott, de akkor már a fővárosban élő Fodor András volt, akinek első verseit a Sorsunk közölte, aki 1953-tól már részt vett a Csillag folyóirat szerkesztésében, s akinek gazdag szerkesztői tapasztalatai is kiterjedt írói-baráti kapcsolatai voltak. Fodor Andrással első személyes találkozásunk, 1959 októbere óta sűrűn váltottunk levelet, valamint a pesti és a pécsi találkozások alkalmával sűrűn meghánytuk-vetettük a folyóirat ügyeit-bajait. Fodor András tehetséges, fiatal (és kevéssé fiatal) író és képzőművész munkatársakat nyert meg a folyóiratnak, értékes kéziratokat közvetített a szerkesztőséghez. Fodor András ebben az időben rendszeresen találkozott nemzedéktársainak egy jellegzetes körével, azokkal a fiatal írókkal és művészekkel, akiket a hivatalos irodalompolitika nem, vagy alig támogatott, inkább tiltott, és akik Fo-

dorék lakásán, a Belvárosi Kávéház asztalai mellett vagy a Continental szálloda eszpresszó-jában szoktak találkozni. Egy 1961-ben írt levelében például a következőket említi, akik zenehallgatás címén még egyetlen társaság tagjaiként jelentek meg lakásán: „Mészölyék, Hernádiék, Csoóri, Gyurkó, Tornai, Konrád, Beney Zsuzsa stb.”

1960 őszén egyik pesti utam alkalmával Fodor András adta kezembe Konrád György Martin du Gard-ról szóló terjedelmes tanulmányát.

Konrád György az egyetem elvégzése után – a forradalomban vállalt szerepe miatt – évekig állástalan. 1959 és 1965 között szociális munkás, ifjúságvédelmi felügyelő, „látogató”, „gyámügyi főelőadó” Budapesten, a város „sűrűjében”. Példája, munkája Mészöly Miklóst is vonzotta. 1964-ben írta nekem egyik levelében: „S talán valami félig-kötött állás-féle is akad (szociális ellenőrködés) – de ez még csak remény.” Konrád 1960-tól félállásban a Magyar Helikon Kiadó lektora és sorozatszerkesztője, ő szerkeszti például a Tolsztoj-összest.

1960 őszén a Jelenkor tanulmányrovatát még Kolta Ferenc vezeti, a közlésre tervezett írásokat vele kell egyeztetnem. Konrád tanulmánya tetszik nekem, de csaknem könyvnyi terjedelmű, az írást, illetve részletét mindenképpen szeretném megmenteni a folyóirat számára. Fodor Andrást erről tájékoztatom levélben 1960. október 25-én: „Konrád György címét légy szíves megírni, átadott hosszabb tanulmányán – szíves beleegyezésével – műtétet hajtottunk végre, hogy megmenthessem a közlésnek. Ugyanis arról van szó, hogy hosszúsága, másrészt szemlélete miatt Kolta félt az egész közlésétől. Így most kivettük az egészből a Thibault-családra vonatkozó így is tetemes részt, s ezt hoznánk a decemberi számban.” Mivel sem a szerző címe, sem beleegyezése nem érkezett meg elég gyorsan, 1960. november 1-jén levélben sürgettem Fodor Andrást: „Azt hiszem, a múltkori levelemben kértem már Konrád György címét. Kedves Bandi, megkérlek, hogy tudasd vele: Tanulmányát némi megcsontkítással tudjuk közölni a következő számban. Hogy mentsem, ami menthető, azt javasoltam: vegyük ki a dolgozatból a Thibault-családra vonatkozó részt, s azt közöljük. Így elmaradna a cikk első hat és az utolsó néhány (32–34) oldala. De így is kerek és szép rész, s azt íránk alcímül, hogy részlet egy nagyobb munkából. Azt hiszem, megérti szerző helyzetünket, s hozzájárul a közléshez. Nagyon kérem beleegyezését.”

Fodor András továbbította kérésemet, mert 1960. november 8-i postabélyegzővel el látott levelében így ír: „...vannak, akikre jótékonyan hat a Te létezésed. – Konrád például, aki elszontyolodott kicsit a hír hallatán; mikor egyet-mást felolvastam neki leveledből, elfelejtette bajait, hogy immár minden írása, még ez a problémátlanak vélt is gyanús szemléletű – mondom, elfelejtette bánatát s meleg hangon arról kezdett szólni, milyen becsületes, okos, rendes ember lehetsz soraid alapján, hogy mennyire szeretne közelebről ismerni. – Az ő címe egyébként V. Vármegye út 7. – Megjegyzem még, hogy ő első halláskor így vélte: mindössze 10–12 oldal marad meg cikkéből (ezért is szomorodott el), a Te (2.) leveledből viszont az derül ki, hogy mindössze 8–10 oldal maradna ki az egészből.” Konrád György tanulmánya *Klasszikus regény a huszadik században* címmel és csillag alatt „(Roger Martin du Gard: A Thibault család című regényéről. – Részlet egy hosszabb tanulmányból.)” alcímmel, petit szedéssel, tizenkét nyomtatott oldalon a Jelenkor 1960. decemberi számában (57–68. p.) megjelent. A tanulmány közlését Konrád is fontosnak tarthatta, mert Fodor András 1961. február 1-jei levelében arról tájékoztatott, hogy a Je-

lenkor új számát Németh Lászlónak is elküldi, mivel „Konrád is kért arra, hogy benne lévő M. du Gard-tanulmányát valahogy juttassam el hozzá”.

Hogy Németh Lászlónak mi volt a véleménye a tanulmányról, nem tudom. Viszont a Pártközpont kulturális osztályán tevékenykedő Kiss István és Kelemen Sándor rosszállását igen hamar megismertem. Pécsi látogatásuk, „tájékoztatásuk” alkalmával – mint arról Fodor Andrásnak 1961. márciusában levélben beszámoltam – fejünkre olvasták: „nem vesszük észre, hogy kik azok, akik Pestről hozzánk vonzódnak: Sükösd, Hernádi, Gyurkó, Konrád stb. Ilyeneket kérdeztek tőlem: kértük-e ezeket az írásokat, vagy maguktól küldték a szerzők? Hiába mondtam: Konrád most írt utószót pl. az Éjjeli menedékhelyhez, meg hogy Gyurkó az És szerkesztőségében dolgozik. Felhördültek... S jól tennénk, ha az efféle embereket rövidebb kantárszóra fognánk.” Egy hónap múlva ismét fejmosás következett. Ezúttal a megyei tanácselnök irodájában záporoztak ránk Kiss István vádjai. „...amit múltkor talán baráti figyelmeztetésnek számító megjegyzésnek vélhettünk, azt most keményen és igen harcosan a fejünkre olvasták – írtam Fodor Andrásnak 1961. április 16-án. – Kiket közöl a Jelenkor? És jöttek a nevek: Keresztury, Weöres, Gyurkó, Sükösd, Konrád – egy bugyorba gyömöszölten és igen elítélően. Meg ilyeneket mondott: én nem akarom Tüskés Tibort megvádolni, de mégiscsak jobban meg kellene néznie, válogatnia a munkatársait.”

Fodor András újabb írást kap Konrád Györgytől, ezúttal egy Gogolról szóló esszét, és ezt is elküldi Pécsre. Kísérő levelében írja (1961. augusztus 1.): „És végül hadd korteskedjem Konrád írása mellett, amit hosszú idő óta a legjobb világirodalmi vonatkozású esszének tartok. Ásatag filologizálás, komolykodva semmitmondó irodalomtörténet-írás, kortörténeti halandzsa, abalészürke marxizmus után végre valami frissesség, eredetiség, valami lebilincselően lendületes, (jókedvű!) ízig-vérig életes probléma-megragadás. Az ember elfelejti, hogy Gogol XIX. századi orosz író volt... sőt azt is, hogy *volt* – annyira mai, annyira érdekfeszítő Konrád elemző módszere, mintha kortárs író életművéről adna számadást. A szokványnak, a panteon előtti köteles szoliditásnak persze fittyet hány, stílusa merész... de ha jól megfigyeled, ez a stílus remekül illik a témához. Vannak részek, ahol nem is tudod: Gogol beszél-e vagy Konrád? – Ismétlem, úgy érzem, a legjobb írás ez, amit valaha is küldtem Neked; éppen ezért legalább annyira izgulok, mint a szerző: mi lesz a sorsa odalent délen.”

Nem kellett hosszan érvelnie Fodor Andrásnak, az esszé közlését magam is a folyóirat nagy nyereségének véltem. A petittel szedett, tizenkét nyomtatott oldal a decemberi szám fő értéke volt. (Konrád György: *Gogol*. Részlet egy nagyobb tanulmányból. Jelenkor, 1961. 6. sz. 687–689. p.)

Fodor András ezt a Jelenkor-számot is elvitte Fülep Lajosnak, és ez a szám megerősítette a művészettörténész és művészetfilozófus elhatározását abban, hogy előfizet a folyóiratra. Fülep nem kis döntése született meg. Budapesten, 1962. április 6-án kelt levelében írta: „Kedves Tüskés, kérek valamit, de előbb megmondom, miért, utána, hogy mit. Hébe-hóba láttam a Jelenkort, olyankor, amikor Fodor Andris elhozta valamelyik számát, gondolván, érdekel benne valami. Az elmúlt hónapokban Keresztury és Beney versei, Konrád Gogol-cikke miatt. Ezekből s a lap többi részéből arra a nézetre jutottam, hogy jobb a pesti folyóiratoknál, valamennyinél együttvéve – ezekhez a versekhez fogható vagy egyáltalán nem, vagy csak nagy keservesen közölnek, olyat, mint Konrád tanulmánya, nem olvastam

sehol másutt. (A magam tapasztalatát mondom, lehet, hogy volt, én nem tudok róla.) Nosza, gondoltam, előfizetek rá...”

A Gogol-tanulmány közlésével nem ért véget a fiatal – akkor még a harmincadik életét sem elérte – Konrád György jelenléte a korai Jelenkorban. Valamelyik kézíratszerző pesti utam alkalmával – amikor a Jelenkornak a fővárosban élő munkatársaival találkoztam – személyesen is megismerkedtem vele. Fodor Andrásnak 1963. februárban írt levelemben például felsoroltam, hogy kikkel szeretnék találkozni a Royal szálló félemeleti halljában: „Hernádi, Mészöly, Gyurkó, Tornai, Szakonyi, Csoóri, Sükösd, Konrád, Domokos stb.” (Akkor ők még jórészt egy társaságot alkottak.) Konrád újabb írása, amelyet közlésre kaptam tőle, már fölébredt szociológiai érdeklődésének az eredménye és bizonyítéka. Olyan társadalmi kérdéstről szólt, amely akkor a „levegőben lógott”. A tanulmányt az akkor már havonta megjelenő lapban két részletben közöltük: *Széljegyzetek a „huligán”-arcképhez*. (Jelenkor, 1963. 3. sz. 255–262. p.; 4. sz. 340–345. p.) Az írást a Jelenkorban nem követte vita, de már közlése előtt gyanítottam, hogy a „hivatal” nem fog neki örülni. A várható visszhangot két zárójel között sejtettem Fodor Andrásal: „(No, megint lesz morgolódás, gondolom, a pesti import miatt, a pesti szerkesztőségekben. De hát az nem érdem, hogy ezek az emberek levegőhöz jutnak? Csak a Kónyák és Kuczkák „mentése” irodalomtörténeti érdem?)” Az írás témájával szembeni irodalompolitikai elmarasztalás majd abban a jelentésben fogalmazódik meg, amelyet a Baranya Megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, Csendes Lajos küldött 1964. április 10-én a Pártközpontba Kiss Istvánnak, és amelyet majd csak 2004-ben ismerek meg. A folyóirat „bűneit” részletesen tárgyaló följegyzés Konrád Györgyöt név szerint ugyan nem említi, de az irat egyik helyén a következőket olvassuk: „A társadalmi valóságtól való menekülés, illetve az általános törvényszerűségek fel nem ismerésének szülöttei azok a művek, amelyeknek középpontjában egyrészt »érdekes«, a társadalom periferiájára szorult emberek, másrészt »központi« kérdéssé felfújt jelentéktelen és kisebb jelentőségű problémák állnak. Az előbbiek jellegzetes példái a lumpenproletárok, prostituáltak, huligánok, idegbetegek, különcök stb.” Hát nem éppen a hatvanas évek magyar társadalmi valóságának volt az egyik jellegzetessége a „huligánok”, a „huliganizmus” megjelenése, amelyről Konrád tanulmánya szólt? Hát nem éppen az egyik „általános törvényszerűség” fölismerése volt a „huligánokról” szóló nyilvános beszéd kezdeményezése? Akkor, 1963 tavaszán Konrád kétrészes tanulmányát Fodor András a Jelenkor márciusi és áprilisi számairól szólva levelében a két folyóiratszám kiemelkedő, „jól sarkított” írásának mondta.

1964 augusztusában irodalompolitikai okok miatt eltávolították a Jelenkor szerkesztőségéből. Visszamentem a gimnáziumba tanítani. Ettől az időtől kezdve hosszú-hosszú éveken át Konrád György írása nem jelent meg a folyóiratban. Szerzőként, szépíróként majd csak az ezredforduló után, 2002-ben, Ágoston Zoltán szerkesztése idején tér vissza a laphoz, és közli a Jelenkor ismét írásait.

Konrád György a hatvanas évek közepétől a VÁTI (Városépítési Tudományos és Tervező Intézet) munkatársa lesz, és városszociológiai tanulmányokat folytat. Ekkor találkozik Szelényi Ivánnal, és közös érdeklődésük munkatársakká, sőt barátokká teszi őket. Konrád rendszeresen Pécsre utazik Szelényivel is, külön is. Pécsi tartózkodásai idején al-bérletben a Surányi Miklós utcában, lakásunk közelében lakik. A hatvanas évek második felében Mészöly Miklósnak hozzám írt leveleiben többször szó esik arról, hogy Mészöly

közös utat tervez Pécsre Konráddal. 1966. április 27-én írja: „De van némi remény, hogy én valamilyen hivatalos körítésként eljutok Pécsre valamikor (Konrád Gyurkával, ő most beosztása szerint elég sokat csavarog, s megígérte, hogy levisz magával.) Mindenesetre megírom pontosan, ha sor kerül rá. Valamikor most, a tavaszi hetekben.” Két év múlva, 1968. május 30-án ismét közös pécsi utazást ígért: „Konrád Gyurkával előbb-utóbb lemegyek egyszer, röpvizitre.” Ha Mészöly a levelekben említett években nem is, de Konrád György meglátogatott a Surányi Miklós utcai lakásunkban. Tizenegy évi keserves társbérlet után 1964 őszétől a négytagú család végre saját lakásában (OTP-kölcsönből vásárolt lakásban, a modern „adósok börtönében”) élhetett. Konrád Pestről lejárá tudós kutató, városszociológus volt, én a folyóiratszerkesztésből kiebrudalt ember, újból köztanár. De Konrád nem felejtette el, hogy a Jelenkor a hatvanas évek első felében vállalta írásainak közlését. Amit a lap számos hajdani munkatársáról – Borsos Miklóstól Weőre Sándorig – elmondhatok, az Konrád Györgyre is érvényes: kapcsolatunk nem addig tartott, ameddig írásait a Jelenkor közölte, kapcsolatunk megmaradt, Konrád György nem felejtette el a „zord időt”, és hálás volt a későbbi években is. Éppen ezért nem lenne hiteles a Konrád és a korai Jelenkor viszonyáról megrajzolt kép, ha nem szólnék kapcsolatunk néhány további mozzanatáról.

Konrád György 1967 tavaszán Pécssett járt. Ő akkoriban pécsi városszociológiai tanulmányokhoz gyűjtött adatokat, én *Pécsi utcák, házak, emberek* címmel városetztétikai esszét írtam és közöltem a helyi lapban. (Ezekből áll majd össze *Vallomás a városról* című kötetem, melyet Martyn Ferenc rajzaival a Magvető Kiadó jelentet meg 1970-ben.) Konrád látogatásáról Fodor Andrásnak írt levelemben számolok be (1967. április 3.): „A hagyományos városetztétika módszerénél is, úgy érzem, sikerült valamivel tovább lépnem, hisz én nemcsak falakat, épületeket és architektúrát vizsgálok, hanem mindezeknek az emberre, a lakóra való hatását, ill. kapcsolatát, kölcsönhatását. Ilyesmíről beszélgetünk Konrád Gyurkával is, amikor a napokban meglátogatott...”

1969-ben jelent meg a Magvető Kiadónál Konrád György két évvel korábban írt regénye, *A látogató*. A regény készülését tudtam, de szövegét nem ismertem. Az író 1969. április 25-i keltezéssel küldte el „Tüskés Tibornak szeretettel” a regény dedikált példányát. *A látogatót* nagyjában azonos időben kaptam kézhez a könyvhétre megjelent másik két könyvvel, Fodor András *A csend szólítása* című, válogatott verseit tartalmazó kötetével, valamint Hernádi Gyula *Sirokkó* című regényével. A közös, megragadó olvasmányélményről Fodor Andrásnak írt levelemben adtam hírt (1969. május 28.): „Egyébként az elmúlt napok, hetek jobbnál-jobb olvasmányt tettek az asztalomra. Kezdődött verseid válogatott gyűjteményével, aztán Konrád György küldte el könyvét, s legutóbb a Sirokkó érkezett.” *A látogatót*, Konrád György gyámügyi előadói tapasztalataiból írott könyvét, melynek hőse a történet végén egy magára maradt nyomorult gyerekekhez költözik, esztétikai és etikai szempontból egyaránt kiváló műnek, a cselekvő szeretet nagyszerű művészi példájának tartottam.

A regény kiadásának történetéhez érdemes fölidézni azokat az irodalomtörténeti és kultúrpolitikai tényeket, amelyek csak a kilencvenes évek elején, a Kiadói Főigazgatóság iratainak nyilvánosságra kerülése után váltak ismertté. A regény megjelentetését, melynek kérdésében végső soron Kardos György, a Magvető igazgatója döntött, a Kiadói Főigazgatóság utólag nehezményezte, „problematikusnak” nevezte, és – miként azt a kiadói

osztály munkatársa által Siklós Margitnak, a főszerkesztőség főszerkesztő-helyettesének készített följegyzés tanúsítja – a főszerkesztőség és a Magvető Kiadó között „az utóbbi hónapokban kritikussá vált kapcsolat” egyik okát a főszerkesztőség a regény megjelenésében látta: „okkal kérdezhető, tudott-e a Kiadói Osztály ezeknek a könyveknek a problematikus elemeiről” – írja Rádics József, a kiadói osztály munkatársa, és azzal menti döntésüket, hogy Kardos György csak a lektori véleményeket juttatta el a főszerkesztőségnek, és ezek alapján adták meg az engedélyt a kiadásra; „a kéziratot azonban nem küldte meg egy esetben sem”. A regény megjelentetését Domokos János, a Szépirodalmi Könyvkiadó lektorátusának vezetője is egy, a Kiadói Főszerkesztőségen tartott értekezleten hozzászólásában elmarasztalta. „Konrád igen rossz regényt írt” – mondta. Ugyanakkor Kardos György megvédte Konrád művét, és a Magvető kiadványairól a Kiadói Főszerkesztőségnek írt éves beszámolójában *A látogatót* olyan műnek nevezte (Kardos G. György *Avrahám Bogatir hét napja* című könyve mellett), „mely könyvek azóta Európa-sikerré alakultak. Mindenesetre sem a közönség, sem a számításba vehető kritika nem vitatta itthoni könyvkiadásunkban kiemelkedő jelentőségüket.”

1971. november 22-én Pécsen, a városi művelődési házban tartották szerzői estemet. Az est a hét évvel korábbi események, a Jelenkortól való eltávolításom után bizonyos értelemben elégtételt és elismerést jelentett számomra, számos pécsi és pesti barátom, a lap többi, régi munkatársa vett rajta részt ott volt Fodor András is, és eljött az estre – mellette ült – Konrád György is.

Még 1969-ben jelent meg Konrád György Szelényi Ivánnal közösen írt, *Az új lakótelepek szociológiai problémái* című tanulmánya. Amikor a *Magyarország felfedezése* sorozatba készül, Pécsről szóló, *Nagyváros születik* című szociográfiai könyvem írtam, magam is sok haszonnal forgattam közös munkájukat. Ezt 1975-ben a kötet megjelenésekor szerettem volna Konrád Györgynek a könyv elküldésével megköszönni. De több mint tíz év telt el azóta, hogy kéziratot kaptam tőle, gyanakodtam, talán közben megváltozott a címe. Fodor Andrásról levélben kérdeztem két zárójel között (1975. szeptember 8.): „(Nem tudom, Konrád Gyurkát, kinek hálás vagyok a segítségéért, eléri-e könyvem a Vármegye u. 7-ben. Ezt a címet találtam a noteszomban.)”

Ismét sok év telt el, amikor ismét munkakapcsolat teremtődött közöttünk. 1991-et mutatta a naptár, én Pécsen, a Baranya Megyei Könyvtárban a Pannónia Könyveket, az újrainduló önálló helyi könyvkiadás köteteit szerkesztettem, volt munkatársam, Pozsgai Zsolt pedig Budapesten, a Pátria Nyomda kiadásában készül Pátria Könyvek sorozatszerkesztője volt. Pozsgai Zsolt Konrádot is, Hernádi Gyulát is ismerte, becsülte, *Isten a konyhában vérzik* címmel Hernádi Gyula válogatott verseit készült kiadni, a kötethez Konrád Györgytől kért utószót, és a könyv szerkesztését rám bízta. Konrád annak a pesti Belvárosi Kávéháznak a légkörét idézte föl írásában, ahol Konrád, Hernádi és a tragikusan korán elhunyt prózaíró, Gulyás János – számomra mindhárman a régi Jelenkor munkatársai – még együtt ültek a kávéház asztalai mellett (s ahol én is találkoztam velük), természetesen szívesen vállaltam a kötet szerkesztését. Konrád saját kézzel javított kéziratát (pontosabban gépiratát) ma is a kötet két táblája között őrzöm.

Ugyanebben az évben, 1991-ben jelent meg Csoóri Sándor *Nappali hold* című esszé-kötete és Konrád György *Az újjászületés melankóliája* című könyve, alcíme szerint: „Eszszék, magánbeszéd az 1986–91-es években.” Ez utóbbit is a Pátria Nyomda adta ki a Pát-

ria Könyvek között; sorozatszerkesztő: Pozsgai Zsolt. Mindkét könyvről írtam, Konrád könyvéről a Köznevelésben, Csoóri kötetéről a Tiszatájban. Mindkét könyvet a magyar esszéírás jelentős teljesítményének tartottam, mindkét kötet értékeit elismertem, mindkét mű közel állt hozzám, és úgy gondoltam, mindkét író egymáshoz is közelebb áll annál, mint amennyire a közvélekedés, a politikával átítatott publicisztika a magyar irodalomban akkor láttatta őket, és láttatja azóta is.

A Csoóri Sándor kötetéről szóló terjedelmes, tizenegy gépelt oldalas kritikát ezzel a gondolattal fejeztem be:

„Csoóri Sándor ma is sokkal közelebb van képzel, rangos ellenfeleihez, mint sokan szeretnék vagy gondolnák. A *Nappali hold*dal egy időben forgattam és olvastam el Konrád György *Az újjászületés melankóliája* című tanulmánykötetét. Konrád esszéi nagyjában a Csoóri-esszéikkel azonos időben keletkeztek. Írásaiban Csoóri többször név szerint is hivatkozik Konrád Györgyre és kapcsolatukra. De nem csupán ezek az utalások, nem csupán a két kötet műfaji rokonsága, az írások időbeli azonossága és színvonala köti össze a két könyv tanulmányait, hanem a gondolati érintkezés több szála is. Egyetlen kérdést emelek ki példaként. Csoóri Konráddal teljesen azonosan ítéli meg a városi élet fontosságát, az urbanizációt. Konrád a „lakható városról”, a szabad polgárok társulásának nagyszerűségéről medítál, Csoóri pedig azt mondja a városról, hogy az „az emberi képzelet és vállalkozás nagyarányú színhelye”.

Amíg a közhiedelemben a kortársi szellemi élet két szélső pólusára helyezett két jelentős gondolkodó eszmerendszerében ilyen érintkezési pontokat találunk, talán reménykedhetünk a szabad véleménynyilvánítás, a párbeszéd, az egymásra figyelés, a termékeny gondolatcsere lehetőségében és szépségében.”

Mi volt ez a gondolat 1991-ben? Hiú remény? Számomra ma is irányadó, eligazító elv: a különbségek, az eltérő értékek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Hiszek – és ez egy Konrád Györgytől származó kifejezés – „a megértés aszkézisében”. Ebből az 1991 óta eltelt évek, az alkalmi csalódások sem tudtak kiábrándítani.

1993-ban a Kaposvárott kéthavonta megjelenő Somogy című irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztése válságba került, s úgy látszott, megszűnik a lap. A Berzsenyi Társaság mentette meg a folyóiratot azzal, hogy melléje állt, és somogyi kötődéseimre hivatkozva (ott, a Balaton déli partján születtem) arra kértek, hogy vállaljam a folyóirat további szerkesztését.

1994-ben történt, az akkor még létező Balatoni Intéző Bizottság hívására írók, közéleti emberek, a bizottság munkatársai Szántódpusztán, a kulturális központban találkoztak, hogy a tó jövőjéről eszmét cseréljenek. A találkozóra Konrád György is eljött, a faburkolatos teremben egymás mellett ültünk. Én, az akkor újból irodalmi folyóirathoz jutott, munkával frissen megbízott szerkesztő a harminc évvel korábbi időket idéztem föl benne, és azonnal kéziratot kértem tőle a lap számára. Ám közben sok víz lefolyt a Dunán, sok minden történt a hazai politikai és szellemi életben, és 2000-ig, amíg a Somogyot szerkesztettem, sajnos, nem közölhettem Konrád György írásait.

De nem nehezteltem. Amikor *Volt idő* címmel Mészöly Miklóssal folytatott levelezésem 2005-ben megjelent, a könyvből példányt küldtem Konrád Györgynek, aki Hegy-
magasról telefonon fölhívott és megköszönte a könyvet.

Sőt ennél többet is tett. Megvédett, amikor sértettek. Tanúságot tett arról, hogy valóban nem felejtette el azokat az időket, amikor még nem kis kockázattal járt írásainak közlése.

2007-ben a pécsi Művészetek Háza új funkcióval gazdagodott, falai közé költözött a Jelenkor szerkesztősége, és az intézmény ettől kezdve Művészetek és Irodalom Háza néven folytatta tevékenységét. A névadás alkalmával sajtótájékoztatót tartottak, melyen a megye és a város vezetői és a helyi meghívottak mellett vendégként Konrád György is részt vett. A riporternő az asztal mellett ülő minden résztvevőtől kérdezett valamit. A mikrofon kézről kézre járt. Konrád György berlini tapasztalatait osztotta meg az ottani „irodalmi ház” működéséről, majd amikor a sor végén az egyik helyi író arról beszélt, hogy jövőre lesz a Jelenkor folyóirat megindulásának fél évszázados évfordulója, annak a Jelenkornak, amely a hetvenes és a nyolcvanas években (!) vált országosan rangos folyóirattá, Konrád György visszakérte a mikrofont, és újból szót kért: – A Jelenkor a hatvanas évek első felében is jelentős folyóirat volt. Akkor vált havi folyóirattá. És olyan írásokat közölt, nem egyet vagy kettőt, amelyeket közölni kulturális tett volt, publikálásuk szembefordulás volt a hivatalos irodalompolitikával, amelyekért aztán a szerkesztő állásával fizetett. Aki egyébként – mondta, és rám mutatott – ma itt ül a széksorok között. Ezt kötelességem, volt kortársként, szem- és fültanúként elmondani...

2008

FORRÁSOK

- Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966.; II. 1967–1976. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Pécs, 2008.
- Irányított irodalom. Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból, 1961–1970. Dokumentumválogatás. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Tóth Gyula. MTA Irodalomtudományi Intézete, Bp., 1992.
- A Jelenkor repertórium. 1958–1968. Népművelés Propaganda Iroda, Bp., 1970.
- Volt idő. Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005.
- Zárt, bizalmas, számozott II. Osiris, Bp., 2004.